

Osmanlı Yunanistan’ındaki Yaşam Sahnelerini Edward Dodwell’in Eserlerinden İncelemek *

Examining Everyday Life Scenes in Ottoman Greece through the Works of Edward Dodwell

Dilek TUNÇEZ (Sorumlu yazar / Corresponding author)

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı
dilektuncez@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3857-0493

Özet

Batılı seyyahlar için Doğu, özellikle Müslümanların yaşadığı topraklar merak uyandırıcı ve gizemli olmuştur. Bu noktada Balkanlar, Doğu ile Batı arasına sıkışan, Avrupalı ama Müslüman Osmanlı hâkimiyetinde, sosyo-kültürel yapısı kozmopolit bir bölge konumundadır. Ayrıca antik dönemden itibaren birçok kültüre ve farklı dinlere ortam oluşturmuş Yunanistan’da yaşayan Osmanlı halkı bölgenin bazen yabancı bazen ise yerlisi olmuştur. Ne batılı ne de doğulu olan halkın dışarıdan nasıl görüldüğü, gündelik hayatta farklı kültür ve dinden insanlar ile birlikte nasıl yaşadıkları, Osmanlı kültürünün yerli halk arasındaki etkisi, izlenimlerini yazılı ve görsel olarak aktaran Edward Dodwell’in eserlerinden anlaşılabilmektedir. Daha çok mimari ve manzara resimleri yapan sanatçı aynı resimlerde halkın gündelik yaşamından da detaylar vermiştir. Bu sayede, şu an var olan ve olmayan mimari öğeler hakkında görsel ve yazılı döneme ait bilgiler günümüze gelebilmiştir. Özellikle Türklerin mimari anlamda katkı ve zararlarına da değinmiştir. Onun eserleri, bağımsızlığını ilk kazanan Balkan devleti olan Yunanistan’ın bağımsızlıktan önceki son yıllarını, sosyokültürel ve mimari bakımdan anlamak için döneme ait bilgiler verdiğinden dolayı araştırılmaya değer bulunmuştur. Sanatçının gezisi boyunca kaleme aldığı anıları incelemek, konu ile ilgili anı ve resimlerini birlikte değerlendirmek çalışmanın yönetimini oluşturmaktadır. Bağımsızlığını kazanmaya çok az bir zaman kalan ülkedeki Osmanlı halkının yaşamına İrlandalı sanatçı Edward Dodwell’in gözünden bakarak fikir edinmek amaç edinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Balkan, Yunanistan, Osmanlı, Türk, Dodwell

Abstract

For Western travelers, the East, especially the lands inhabited by Muslims, has always been intriguing and mysterious. At this point, the Balkans is a cosmopolitan region with a cosmopolitan socio-cultural structure, squeezed between East and West, under European

Atıf / Citation: Tuncez, D. (2025). Osmanlı Yunanistan’ındaki Yaşam Sahnelerini Edward Dodwell’in Eserlerinden İncelemek. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 25(1), 257-286.
<https://doi.org/10.32449/egetid.1639264>

* Bu makale, 16-19 Ekim 2024 tarihleri arasında Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi iş birliğinde Ankara’da düzenlenen “28. Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu”nda sözlü bildiri olarak sunulan çalışmanın gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

but Muslim Ottoman rule. In addition, the Ottoman people living in Greece, which has been an environment for many cultures and different religions since antiquity, have sometimes been foreigners and sometimes natives of the region. The works of Edward Dodwell, who represented his impressions in both written and visual form, provide insight into how people who were neither entirely Western nor Eastern were perceived by outsiders, how they coexisted with individuals from different cultures and religions in daily life, and how Ottoman culture influenced the local population. The artist, who mostly painted architecture and landscapes, also gave details of the daily life of the people in the same paintings. In this way, visual and written information about architectural elements that do and do not exist today has survived to the present day. In particular, he also touched upon the contributions and losses of the Turks in terms of architecture. His works merit academic attention, as they offer valuable insights into the sociocultural and architectural aspects of the period, particularly in understanding the final years of Greece—the first Balkan state to gain independence. Examining the memoirs written by the artist during his journey and evaluating them together with his related memories and paintings constitutes the method of the study. The aim is to gain insight into the life of the Ottoman people in a country that was on the verge of gaining its independence, through the eyes of the Irish artist Edward Dodwell.

Keywords: Balkan, Greece, Ottoman, Turkish, Dodwell

18. yüzyıldan itibaren Antik Yunan'ın Avrupa kimliğinin temel bir parçası olarak görülmesi sebebiyle Antik Roma'ya duyulan ilgi artık daha çok Antik Yunan'a kaymıştır (Avgeris, 2021, s. 7). 19. yüzyılda Fransa ve İtalya gibi yerlere yapılan seyahatlerin azalıp Yunanistan'ı keşfetmeye olan ilginin artması, Yunanistan'ın yeniden keşfine büyük katkı sağlamıştır (Maher, 2012, s. 109-110). Doğuya seyahat edenlerden biri olan John Cam Hobhouse, Yunanistan seyahati için; *“sadece birkaç sanatçı ve bilim insanı barbarlar arasında dolaşıp Yunanistan harabelerini inceleme konusunda cesaretli olup kendilerine güvenmişlerdir”* (Hobhouse, 1858, s. 252), ifadelerini kullanmıştır. Ona göre Yunanistan merak edilen, ancak bir o kadar da seyahat edilmesi zor bir bölge konumundadır. Ancak yine de Yunanistan, gezginlerin seyahat etmek için tercih ettiği yerlerde öncelikli olabilmıştır. Tercih sebeplerinden biri bu coğrafyanın topraklarında resmî ve gayriresmî arkeolojik keşiflerin yapılması; defineci ve koleksiyoncular için zengin malzemeler bulunmasıdır. Bir diğer neden ise *“mekân ruhu”*dur. Yunanistan'a 18. yüzyıl sonlarında seyahat eden Saverio Scrofani, bölgeye dair her şeyi kendinden önce gezenlerin anılarından öğrenebileceğini söyleyerek buna rağmen yine de kendi seyahatini yapmasını *“öğrenmek için değil hissetmek için bu yolculuğu yapmak istedim”* sözleriyle anlatmaktadır. 19. yüzyılın başlarında ise henüz çok fazla kazının yapılmamış olması sanatçılara ve onların eserlerini izleyenlere antik çağ ruhu ve dönemin dokusunu daha yoğun hissettirmektedir (Tsigakou, 1981, s. 23-29).

19. yüzyılda buharlı geminin icadı, gelişen deniz ve demir yolları sayesinde seyahat edebilmek kolaylaşmış ve buna bağlı olarak batıdan doğuya gelen seyyahların sayısı da artış göstermiştir. Doğuya yapılan bu seyahatlere paralel

olarak konaklama imkânları da gelişmiştir. Seyyahlar kervansaray, imaret ve han gibi seyahatlerini kolaylaştıran yapı ve imkânları etkilenecek anlatmışlardır (Germaner ve İnankur, 2008, s. 57; Vingopoulou, 2011, s. 299). Yunanistan birçok kişi tarafından ziyaret edilerek farklı açılardan ele alınmıştır. 19. yüzyılda seyahat edenlere bakıldığında; Nils Frans Aschling, William Haygarth, Simone Pomardi, Edward Daniel Clarke, W. Martin Leake, John Galt, Pliny Fisk, Adolphus Slade, Charles Yorke, William Clark, Louis Duchesne, Charles Bayet, James Minchin, Robert Smirke, William Walker, George Ledwell, William Gell, Albert Wratislaw, Henry Holland ve Albert Charles Wratislaw, gibi bazı isimler karşımıza çıkmaktadır (Navari, 2001, s. 37-48; Pomardi, 1820, s. I; Hamaloğlu, 2021, s. 258-270; Tsigakou, 1981, s. 21-26).

Bu dönemde bir bakıma Batı'nın değerlerini sorgulamaya başlama durumu da Batılı sanatçıları, Doğuya, doğal olana ve gizemli görünüme yöneltmiştir. Merak ettikleri bölgeyi gezme imkânı bulan sanatçılar, oradaki egemen din ve onun maddi sanat kalıntıları ile buluşmuşlardır (Germaner, 2007, s. 299). Ancak 19. yüzyıl Balkanları ile alakalı çalışmalarda bölgenin sosyo-ekonomik yapısı ayrıntılı olarak incelenmediğinden bilgilerin eksik ve çalışmaların yetersiz kaldığı ifade edilmektedir (Tokay, 2004, s. 139). Yunanistan'ın Osmanlı hakimiyetindeki zamanlarına günümüz Yunanlılarınca “*en karanlık dönem*” deniyor olsa dahi, Osmanlı Rumlarının önemli gelişmelere katkı sağladıkları vurgulanmıştır (Hacısalıhoğlu, 2013, s. 587). Osmanlı Devleti uzun bir süre Yunanistan'da hakimiyet sağladığı için bölgedeki kültüre etkisi olduğu kadar, Türk sanatı tarihine de katkıları yadsınamaz (Eyice, 1954, s. 157).

Bağımsızlığını ilk kazanan Balkan devleti olan Yunanistan'ın bağımsızlıktan önceki son yıllarında, bölgenin sosyo-kültürel yapısını ve mimarisini anlamak için döneme ait anılar oldukça detaylı bilgiler içermektedir. Bu noktada Edward Dodwell, birçok kültür ve farklı dinlere ortam oluşturan Osmanlı Yunanistan'ının arkeolojisini, halkın yaşamını ve kültürünü aktardığı gibi, bölgede yaşayan Müslüman Türkleri, onların yaşamını ve mimarisini, hatta mevcut mimari eserleri kendi dinî ihtiyaçlarına cevap alabilecek şekilde nasıl kullandıklarını anlatmaktadır. Balkanlar, Doğu ve Batı arasında sıkışan bir bölge olduğundan kültür ve mimari anlamında çok çeşit içermektedir. Bu çeşitliliğin izleri dönem kaynağı niteliğindeki sanatçının anılarından ve görsellerinden anlaşılabilmektedir.

Osmanlı Yunanistan'ındaki yaşam sahnelerini Edward Dodwell'in eserlerini konu edinerek çözümleyebilmek için sanatçının özellikle “*Views in Greece, From Drawings*” adlı albümüne eklediği resimlerden figürlü olan görsel malzemeleri çalışma kapsamına alınmıştır. Yine sanatçının Yunanistan seyahati boyunca kaleme aldığı anıları incelenmiş olup, resim ve konu ile alakalı olan anılarına yer verilerek sanatçının gözünden daha derin bakmaya çalışılacaktır.

1. Edward Dodwell'in Hayatı ve Yunanistan Seyahati

Dodwell, İrlanda'nın Dublin kentinde 1767'de doğmuş ve 1832'de Roma'da ölmüştür. Mimari ve manzara ressamı olmasının yanında arkeologdur. Antik Yunan arkeolojisine ilgi duyması sebebiyle Yunanistan'ın mimari eserlerini resmetmeyi amaç edinmiştir (Benezit, 2006, s. 994). 1800 yılında Cambridge'de Trinity College'dan mezun olarak, genç yaşlardan itibaren başarılı bir sanatçı kimliği edinmiştir (Maher, 2012, s. 115). Dodwell, seyahatindeki amaç ve beklentisini “*Amacım Yunanistan'ı ziyaret etmek, antik eserlerini keşfetmek, geçmişini bugünkü durumuyla karşılaştırmak ve hiçbir ayrıntıyı gözden kaçırmadan okurun tüm ihtiyacına cevap verebilmektir. Yunanistan'da çekici olmayan bir yer neredeyse yok. Dünyada ise Yunanistan kadar iklimi, toprağı ve manzarası bu kadar uyumsuz ve çeşitlilik gösteren bir ülke daha yoktur.*” sözleri ile anlatmaktadır (Dodwell, 1819a, s. 1; Dodwell, 1819b, s. 1).

Sanatçının, 1801, 1805 ve 1806 yıllarında Yunanistan seyahati sırasında yaptığı gravürlerin sayısı bine yakındır. Anılarını “*A Classical and Topographical Tour Through Greece: during the Years 1801, 1805 and 1806*” adlı iki ciltlik kitabında yazmıştır. “*Views in Greece, From Drawings*” adlı albüm çalışmasında ise altmış kadar gravürün renklendirilmesi düşünülmüş ancak otuz görsel renklendirilmiştir. Görsellerin seçiminde renklendirilmeye uygun olanlar tercih edilmiştir (Dodwell, 1820, s. 4). Sanatçının özellikle Osmanlı halkı, onların gündelik yaşamları ve mimari eserleri ile alakalı gravürleri incelendiğinde bazı çalışmaları dikkat çekmektedir. Resimler, anıları ile birlikte değerlendirilerek dönem hakkında sanatçının gözünden bilgilere ulaşılmıştır.

2. Sanatçının Yazılı ve Görsel Malzemelerinin Birlikte İncelenmesi

Dodwell'in “*Views in Greece, From Drawings*” adlı albümünde bulunan ve çalışma konusu ile ilişkili resimleri sırasıyla incelediğinde görsellerinden biri; gündelik yaşamdan, alışkanlıklardan ve âdetlerden kesitler veren, ayrıca Rum ve Türk kültürünün benzediği noktalara değindiği Salona Piskoposunun evindeki yemek sahnesi betimlemesidir (Resim, 1). Crisso Köyü'nde ikamet eden Salona Piskoposu Dodwell'i yemeğe davet etmiştir. Dodwell bu daveti bölgenin yıllardır süregelen alışkanlıklarını, kültürünü, örf ve âdetlerini yakından gözlemlemek için fırsat olarak görmüştür. Manzarayı gören bir alanda yemek yediğini ve manzaranın kendisini etkilediğini söyleyen sanatçı, resminde de manzaranın detaylarını aktarır (Dodwell, 1820, s. 9).

Evin sahibi olan Psikopos, Dodwell'e onun Rum hizmetkarının da kendileri ile birlikte sofrada oturabileceğini söyler, Dodwell bu durumu “*gereksiz ve saçma*” bulsa da psikoposun kendi evinde “*bu kadar saçma ayrımlar dayanılmaz*” diyerek davetini geri çekmediğini belirtmektedir. Sofrada bütün herkesin ortak bardak kullanma durumunu ise Türkler ve Rumlarda benzer olduğunu, kendisinin ise zoraki ayrı bardak kullanma ayrıcalığı edindiğini mutlulukla anlatır. Kendisine akşam yemeğinden sonra sert ve şekersiz bir kahve

ikram edilmiştir. Fincan tabağa değil, Türklerin “zarf” dediği, kahve içerken parmakların yanmasını engelleyen, içine fincan yerleştirilen metal kaba konulmuştur. Ayrıca Yunanistan’da yaygın olan bir geleneği gözlemlemiştir. Evlerde zil yoktur ve efendiler hizmetçilerini ellerini çırparak çağırır (Dodwell, 1819a, s. 157). Yemek ortamını ve kişilerin alışkanlıkları ile alakalı gözlemlerini şu sözler ile anlatır;

“Sofraya oturmadan ve yemek yedikten sonra, eskilerden beri devam eden el yıkama töreni gerçekleştirildi. Hizmetçi sol kolundaki leğeni herkese tek tek götürürdü ve sağ elindeki Türklerin ibrik dediği bir kaptan el yıkayan kişiye su döktü. Omzunda ise el kurulamak için bir havlu bulunmaktaydı. Bu durum Rumlar ve Türkler arasında ibadetten önce de yapılmaktaydı. Sofranın ortasındaki pirinç ve etten yapılan yemek pilavdı. Yere serilen minderlere oturduk ve ‘monopodia’¹ gibi kısa bir sütunla desteklenen masada yemek yedik” (Dodwell, 1819a, s. 156).

Resim 1: Salona Piskoposunun Evinde, Crisso’da Akşam Yemeği, Edward Dodwell, (View in Greece from Drawings by Edward Dodwell)

Resim incelediğinde, sol taraftaki “saygıdeğer” kişi Salona Psikoposudur. Önünde ise piskoposun elini öpmeden önce yeri öpüp onun saygısını kazanmaya

¹ Antik dönemde dinî veya mitolojik figürlü ya da hayvanlı olarak yapılan masa ayaklarına verilen addır. Bkz. Gökdemir, G. (2019). A new example in The Museum of Ankara Anatolian Civilizations: “marble monopodia with the figure of Harpocrates Temporia Anni. Tarih Araştırmaları Dergisi 38/65: 106,108.

çalışan bir Rum köylü vardır (Dodwell, 1820, s. 9). Bu durumu Dodwell “çok fazla kölece” sözleriyle yorumlar (Dodwell, 1819a, s. 158). Su leğenini tutan figür Hristiyan Arnavut, elini yıkayan kişi ise Rum bir beyefendidir. Masanın ortasındaki siyah şapkalı figür köyün rahibi, sofraya tavuk getiren kadın ise Arnavut’tur (Dodwell, 1820, s. 9). Psikopos, Rum beyefendi, köylü ve köyün rahibinin kıyafetlerinden aralarındaki statü farkları anlaşılabilir. Ayrıca sanatçı kıyafet detaylarını halıların desenlerini ve pencereden görünen dağlık bölgenin topografyasını özenle işlemiştir. Salona’nın yaklaşık yarısı Türk olmak üzere dört-beş bin civarı nüfusu vardır. Buradaki kale içerisinde birçok cami bulunmakta olup bütün Türk evleri aynı planda inşa edilmiştir (Dodwell, 1819a, s. 149-150).

Resim 2: Parnassos, Edward Dodwell, (*View in Greece from Drawings by Edward Dodwell*)

Parnassos Dağı’nın olduğu Dalia köyünün görselinde ise dağlık bölgede sakin bir yerleşim yeri ve gündelik yaşamdan bir sahneye yer vermiştir (Resim, 2). Yılın her mevsiminde karla kaplı olduğunu söylediği dağ yine karlı bir şekilde göze çarpar. Bölgede antik çağdan kalma birçok mimari parça ve yazıt bulunmaktadır (Dodwell, 1820, s. 17). Evler yine tek katlı ve beşik çatılı olarak geleneksel konut mimarisini yansıtır şekildedir. Sanatçı, izleyiciyi Osmanlı halkının gündelik yaşamından sahneleri; çalışan kadınlar, dinlenen birkaç kadın, çatının üzerine çıkan figürler ve bir evin kapısının önünde biri çocuk olan iki figür işleyerek küçük bir yerleşim yerindeki sakin bir ana tanıklık ettirmiştir.

Bir diğer hem topografya hem de figür resmettiği eseri *Boeotia’da Orchomenos Harabeleri*’ndedir (Resim, 3). Dağın zirvesine ovoidan itibaren doksan bir adımla ulaşılan ve duvarları düzgün bir şekilde inşa edilmiş olan

akropol vardır. Dodwell, akropolün güney kısmından aktardığı görsele dair “uzaklarda karlı Parnassos Dağı, Daulis, Panopeus ve Cheronris ile birlikte Yunanistan’ın özgürlüğü ve bağımsızlığı için son büyük ama etkisiz mücadeleyi verdiği unutulmaz ovoidan yükseliyor. Parnassos’un solundaki sivri dağ Kirphis’tir. Nehir Cephissos’tur. Figürler ise Arnavut Hristiyandır” ifadelerini kullanmıştır (Dodwell, 1820, s. 21). Solda yuvarlak kemerli bir köprü üzerinde birkaç kişi gösterilmiştir. Kıyının iki yanında tek ve ikişerli olmak üzere kendi aralarında konuşan, dinlenen insanlar yerleştirilmiştir. Sıradan bir gün içerisindeki bir an gösterimidir.

Resim 3: Boeotia’da Orchomenos Harabeleri, Edward Dodwell,
(View in Greece from Drawings by Edward Dodwell)

Sanatçı antik kentleri ve mimari kalıntıları aktarırken yine gündelik yaşamdan sahnelerle değinmeyi ihmal etmemiştir. Antik kent kalıntıları olan Atina’daki Propylaea’nın kuzeyinden Parthenon’un konu alındığı bu görselde ise Parthenon’un “*en güzel yanı*”nın yer aldığını söyler (Resim, 4). Batı ucu ve kuzey cephesi “*görkemli*” bir şekilde belirgindir. Yüzyıllar boyunca ayakta kalabilen “*saygıdeğer*” akropoldeki tapınağın solundaki evin Dizdar’ın² askerlerinden birine ait ve bölgenin “*en güzel*” evi olduğunu belirtmektedir. Kapının hemen girişinde dor sütun dizisi bulunmaktadır. Sütunlar ile resmi

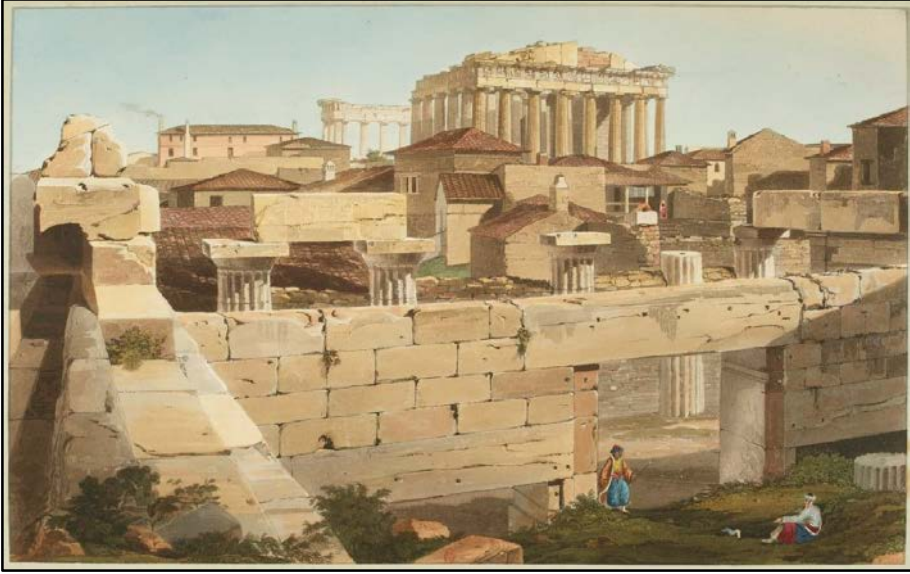
² Türk-İslam devletlerinde kalenin güvenliğinden ve idaresinden sorumlu kişilere Dizdar denmektedir. Dizdar, kalenin askerî amacı dışında şehrin asayışı, kaledeki değerli eşyaların korunması ve şehrin sosyal hayatı ile de ilgilenmektedir. Bkz. Oğuzoğlu, Y. (1994). Dizdar. TDV İslam Ansiklopedisi, s. 480-481.

izleyen arasındaki duvarda Parthenon'a giren beş kapıdan biri vardır. Bu kapıyı kaplayan lento³ için o dönemki bilgilerle, *"Ağırlığı yaklaşık yirmi iki ton olan Yunanistan'daki en büyük mermer kütesidir"* bilgisini vermiştir (Dodwell, 1820, s. 29).

Oturan ve çubuk içen figür Dizdar, yani kalenin muhafızıdır. *"Bazen akşam yemeğimizi akropole götürdüğümüz ve harabelerin arasında yediğimiz için, Dizdar genellikle saklandığımız yerde bizi görür ve şarabımızdan içerek keyiflenmeyi ihmal etmezdi"* diyerek normalleşen bir durumdan bahsetmektedir. Kapıdan girerken görülen figürün ise garnizondaki *"bir başka Türk"* olduğunu aktarır. Bu görsel için Dodwell, kapıdaki Türkün hızlıca yaklaşırken Dizdar'ın çubuğunu ve şarabını görüp şaşırması karşısında, Dizdar'ın da panikleyerek şaşkınlık yaşadığı anı resmettiğini söylemektedir (Dodwell, 1820, s. 29). Türk olan figürün bıyıkları oldukça belirgin yapılarak Türk olduğu vurgulanmak istenmiş olması muhtemeldir. Ayrıca Parthenon'un içinde cami ve kalenin girişinde tekke veya türbe olabileceğini düşündüğü ancak günümüze ulaşmayan bir yapının varlığından söz eder. Bölgedeki diğer evler garnizonun az sayıdaki askeri için, harç yerine çamur ve toprakla birleştirilen duvarlar ile yapılan ve *"sürekli yıkılan berbat kulübeler"* olduğunu belirtmektedir (Dodwell, 1819a, s. 358).

Erehteyon ve Propylaea'dan Parthenon'un Batı Cephesi'nin görselini yaptığı resimde cephe bir bütün ve çok az zarar görmüş şekildedir (Resim, 5). Parthenon'un kuzeyinde Erehteyon'un *"güzel ve ilginç"* kalıntıları görülmektedir (Dodwell, 1820, s. 33). Akropol içerisinde *"mütevazı"* modern evler ve kentin Türk sakinlerinden bazılarının anlatıldığı bir görseldir (Eldem, 2011, s. 282). Antik kentin olduğu bölgeye yeni yerleşim yerleri yapılarak bölgeyi kendi güncel yaşam tarzlarına ve kullanım alanlarına uygun hâle getirdikleri bu resimde izlenebilmektedir. Evler tek ve iki katlı, beşik ve kırma çatı ile yapılmıştır. Duvarları taş malzemeyle, çatıları ise tuğla ile yapılmış ve yine taştan çevrili avluları bulunmaktadır. Evlerin arasından bir kadın iki çocuğunun da ellerinden tutarak gezmektedir. Resmin tam ortasında, odak noktasında ise, kıyafet renkleri ile ilk dikkat çeken, antik kent kalıntıları üzerine oturmuş ve sohbet eden üç erkek bulunmaktadır. Kırmızı giyinmiş olanın kıyafetinden onun statü olarak daha üstün bir kişi olduğu söylenebilir. Arka kısımda ise yine kendi aralarında konuşan bir grup insan dikkat çekmektedir. Sanatçı Parthenon antik kenti konulu iki çalışmasında da antik kentin içindeki o dönemin modern yaşamından izleri aktarmıştır (Resim, 4-5).

³ Kapı ve pencere boşluklarının yukarısındaki duvarın yükünü taşıyabilmek için boşlukların üstüne yerleştirilen küçük açıklıklı taş, beton veya ahşap kiriş, üst eşik ya da atkıya lento denmektedir. Bkz. Hasol, D. (1979). Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, s. 326-327.

Resim 4: Propylaea'dan Parthenon'un Görünümü, *Edward Dodwell, (View in Greece from Drawings by Edward Dodwell)*

Resim 5: Erehteyon ve Propylaea'dan Parthenon'un Batı Cephesi, *(Edward Dodwell, View in Greece from Drawings by Edward Dodwell)*

Erehteyon'un güneybatı görünümünü aktardığı resimde ise görünen “zarif ve benzersiz” tapınağın kalıntıları görülmektedir (Resim, 6). Duvar ile kapatılmış ve zengin süslü kirişleri olan kısım garnizon için cephane ve barutun bulunduğu yerdir. Figürlü yapıyı anlatırken sanatçı “figürlü sütunların sayıları altıydı, birinin ne zaman kaldırıldığı bilinmiyor. İkincisi 1801’de çıkarılmış ve şuan (seyyahın gezi yaptığı dönem) British Museum’da sergilenmektedir” ifadesini kullanmıştır. Bu resimde konu bağlamında asıl dikkat çeken unsur, yapının arkasında dans eden bir grup insandır. Dodwell bu insanların her gün saat üçte, müzik çalışması yapmak için akropolde toplanan Türkler olduklarını belirtmektedir (Dodwell, 1820, s. 36). Her bir figürün elinde farklı çalgı aletleri vardır ve dağınık bir şekilde, kimisi ayakta, kimisi oturur şekilde çalgı çalarken tasvir edilmiştir. Ancak seyahatnamesinde başka bir anlatımında fikri, Türklerin dansa karşı çok büyük nefret taşıdıkları yönündeydi. Türklerin müziğe ve eğlenceye bakışı ile alakalı olarak “Türklere göre bu, insanın onurunu aşağılıyor ve yalnızca çocuklara ya da delilere yakışıyor” sözleriyle anlatmaktadır (Dodwell, 1819b, s. 23).

Resim 6: Erehteyon'un güneybatı görünümü, Edward Dodwell,
(View in Greece from Drawings by Edward Dodwell)

Dodwell'in önemli resimlerinden bir diğeri ise Atina'da bulunan ve günümüze ulaşan, Rüzgâr Kulesi adlı yapının 19. yüzyılda dönemin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde nasıl ve ne amaçla kullanıldığını gösteren eseridir (Resim, 7-8), Kitabında “Güzelliğinden ziyade kendine has özellikleri nedeniyle de hayranlığı hak eden bir yapıdır” dediği Agora'nın güneydoğusunda bulunan

sekizgen Rüzgâr Kulesi, antik Atina'da su terazisi ve hava durumu ile alakalı bilgilerin edinildiği yerdir (Dodwell, 1820, s. 40). Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde “*Eflatun Çadırı*” diye bahsettiği kule özellikle denizcilerin Akdeniz seyahatini planlayabilmesi, yön belirleyebilmesi, yağış ve rüzgârın zamanının, yönünün incelenebilmesi için inşa edilmiştir (Beresford, 2015, s. 17; Çelebi, 2011, s. 256).

Giriş kısmını gösteren resimde kuzeydoğuya bakan lentoda, kırmızı zemin üzerine Arapça -sanatçının kendi çevirisi ile- “*La ilah, Allah, Muhammed u resul ullah – Allah*” (lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullah) yazısı Allah'tan başka ilah olmadığı ve Muhammed'in onun peygamberi olduğunu bildiren sözler yazmaktadır. Ahşap zeminli iç mekân yapının ilk halinin üzerine yapılmıştır. Mermer duvarlar tamamen beyaz ile kaplanmıştır. Yeşil ve kırmızı renklerinin olduğu mihrap, konumuyla Kâbe'nin yani Mekke'nin yönünü göstermektedir. Mihrabın iki yanında büyük şamdan mumlar vardır. Dodwell mihrabın içinde Kur'an-ı Kerim olduğunu ve yan duvarında Ali'nin kılıcının benzerinin yerleştirildiğini söyler. Mihrabın hemen önünde dervişlerin dairesel sema dansı yaptığı alan bulunmaktadır (Dodwell, 1819a, s. 374).

İzleyicilerin ciddi kalması gerektiğini aksinin tehlikeli olduğunu belirtir. Ortamı anlatırken şu ifadeleri kullanmıştır;

“Dervişler sema gösterisinin tek aktörü değildir. Türkler de onlara katılmıştır. İnsanlar daire halinde yere oturarak Allah'a ve peygambere hamd ile başlarlar. (görsel bu anı göstermektedir) Kişilerin başları ve gövdeleri bağlılıklarının coşkusunu gösterircesine ileri geri hareketler yaparak iki davulun çıkardığı sesin ritmine uyumlu şekilde tempo tutarlar. Kutsal sayılan yeşil rengi giyen şeyh beyaz sarığı ile tamburunun sesi ve kendi sesiyle insanları daha çok kışkırtıp coşkulanırken, dairenin etrafındaki insanlarda coşku ve çılgınlık içindedir” (Dodwell, 1819a, s. 376; Dodwell, 1820, s. 40).

Ayrıca bu durum karşısında şaşkınlığını “*bu ilginç tören*” diye anlatarak, ortamdaki sema gösterisini Kibele onuruna zil sesleri ile çığına dönene kadar dans eden Corybantes'in şenlikleri ile büyük benzerlik gösterdiğini belirtmektedir (Dodwell, 1819a, s. 376; Dodwell, 1820, s. 40).

Görselde antik bir yapının dönemin ihtiyaçlarına cevap olabilecek şekilde kullanıma açılmış olduğu izlenmektedir. Figürler incelendiğinde kıyafetleri onları tipik Müslüman Osmanlı halkından olduklarını gösterir. Ayakkabılar kapıda bırakılmış ve yaşlı, genç ve çocuk olmak üzere her yaştan insan halkanın etrafında toplanmış durumdadır. Halkanın karşısındaki insanların ellerini önlerinde birleştirmişlerdir. Diğer figürler izleyici olarak halkanın etrafına düzensiz şekilde dağılmış durumdadır. Ortamda bulunan tüm kişilerin kıyafetleri dikkate alındığında farklı statüde insanların aynı ortamda ortak bir etkinlikte zaman geçirdikleri görülmektedir.

Sanatçı, Rüzgâr Kulesi’nde iç kısmında dervişlerin dans ettiği anın resmini de yapmıştır (Resim, 9). İlk dikkat çeken, kulenin çatısındaki kilit taşına zincirle on iki lamba asılmış olmasıdır. Yine bir iple asılan on altı devekuşu yumurtası bulunmakta ve bu yumurtaların nazarın “*korkunç*” etkilerine karşı koruma sağladığına inanılmaktadır. Semazen gösterisini izledikten sonra “*İslam’ın en saçma, aynı zamanda akla gelebilecek en korkunç ve gülünç törenlerinden biri*” yorumunu yapmıştır. Gösteriye dervişler ve katılmak isteyen her tabakadan ve yaştan çok sayıda Türk katılmış durumdadır. Önce halka şeklinde yere oturdukları sırada şarkının şiddeti arttığında birdenbire herkesin ayağa kalkarak şarkı söyleyip ve dans ettiklerini belirtmiştir. Dervişin uzun süre dönüp çılgık attıktan sonra etraftakilerin kollarına düştüğünü ve kısa bir süre duyularından mahrum kalarak herkesin ilahi coşku ile dolduğunu anlatmıştır (Dodwell, 1819a, s. 375; Dodwell, 1820, s. 44).

Dodwell bu semahane için “*Hazreti Mevlana öncülüğünde yapılmaya başlanan semazen gösterileri*” diyerek Mevlevihaneye atıfta bulunmuş olsa da açık şekilde “Mevlevihane” ifadesini kullanmamıştır (Dodwell, 1820, s. 40). Ancak Semavi Eyice, Evliya Çelebi’nin anlatılarından da destek alarak Rüzgâr Kulesi’nin yakınlarında bulunan İbrahim Efendi Tekkesi adında bir Mevlevi tekkesi olduğunu kulenin de bu tekkeye bağlı olarak kullanılan bir semahane olduğunu belirtir (Eyice, 1991, s. 78). Kulenin yanındaki yapıların varlığı Dodwell ile birlikte seyahat eden Simone Pomardi’nin⁴ gravüründen anlaşılmaktadır (Resim, 10), (Pomardi, 1820, 135). Dodwell ise kulenin içinde her Cuma Sema gösterisi gerçekleştirildiğine değinir. Bu sema gösterisi için yapının “*Semá-Khanés*” (semahane) veya “*şapel*” benzeri bir işleve sahip olduğunu ve bu şekilde dönüştürüldüğünü aktarır (Dodwell, 1820, s. 44). Ayrıca bir antik yapının semahane olarak kullanılmasının Mevlevilikte hoşgörüyü simgelediği, sekizgen formun kutsal sayıldığı, daha başka sekizgen formda semahanelerin olması gibi durumlar dikkate alındığında kulenin de semahane olarak kullanıldığı söylenmiştir (Karpuz, 2010, s. 434). Ancak daha sonra, Rüzgâr Kulesi’nin kullanım amacını anlamak için yapılan geniş araştırmalarda, yapının mimari formu, tezyinatı, kişilerin kıyafetleri, başlıkları, kullanılan çalgı aletleri ve anlatılan coşkulu zikir gibi durumlar değerlendirildiğinde kulenin Mevlevihane veya ona bağlı bir semahane olmaktan ziyade Kadiri zikri yapılan bir Kadiri hane olduğu vurgulanmaktadır (Duru, 2024, s. 29-34). Her bir ayrıntı dikkate alındığında Rüzgâr Kulesi’nin o dönemde Kadiri hane olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

⁴ Simone Pomardi, Edward Dodwell ile birlikte Yunanistan seyahatini gerçekleştirmiştir. Kendi iki ciltlik seyahatnamesinin ilk cildinde, Dodwell ile birlikte Yunanistan’da ilginç gördükleri şeyleri tasvir etme görevini üstlendiklerini anlatmaktadır. Bkz. Pomardi, S. (1820). *Viaggio nella Grecia fatto da Simone Pomardi negli anni 1804, 1805, e 1806*, Vol I, Roma: Presso Vincenzo Poggioli, stampatore camerale, s. VI.

Resim 7: Rüzgâr Kulesine Giriş, Edward Dodwell, (*View in Greece from Drawings by Edward Dodwell*)

Resim 8: Rüzgâr Kulesi,
([https://web.archive.org/web/20161015153924/
http://www.panoramio.com/photo/34162427](https://web.archive.org/web/20161015153924/http://www.panoramio.com/photo/34162427))

Resim 10: Rüzgâr Kulesi, Simone Pomardi,
(*Viaggio nella Grecia fatto da Simone Pomardi negli
anni 1804, 1805, e 1806*)

Resim incelendiğinde yeşil giyimli şeyhin elinde “mazhar” adında bir çalgı olduğu görülür. Bazı kişiler kendilerinden geçercesine verilmiştir. Dodwell burada danslarının coşkusu ve hızını hissettirebilmek için, dans eden figürlerin “arakiyye” adlı şapkalarını yere düşerken, ayaklarını ise zıpladıklarını anlatırcasına havada olarak aktarmayı tercih etmiştir. Yine burada mevlevihanelerdeki gösterilerden farklı bir durum söz konusudur. Mevlevilikte, buna benzer abartılı durumlar olmadığı gibi, mevlevihanelerde dervişler ve halk

arasındaki sınır daha keskindir ancak burada iç içe bir tören havası verilmiştir (Duru, 2024, s. 19-31). Diğer figürler izleyici olarak etrafta dağınık şekilde durmaktadırlar. Yine çocuklar, genç ve yaşlılar, kıyafetlerinden farklı statüde oldukları anlaşılabilir ki kişilerin aynı ortamda var oldukları bu resimde de izlenebilmektedir.

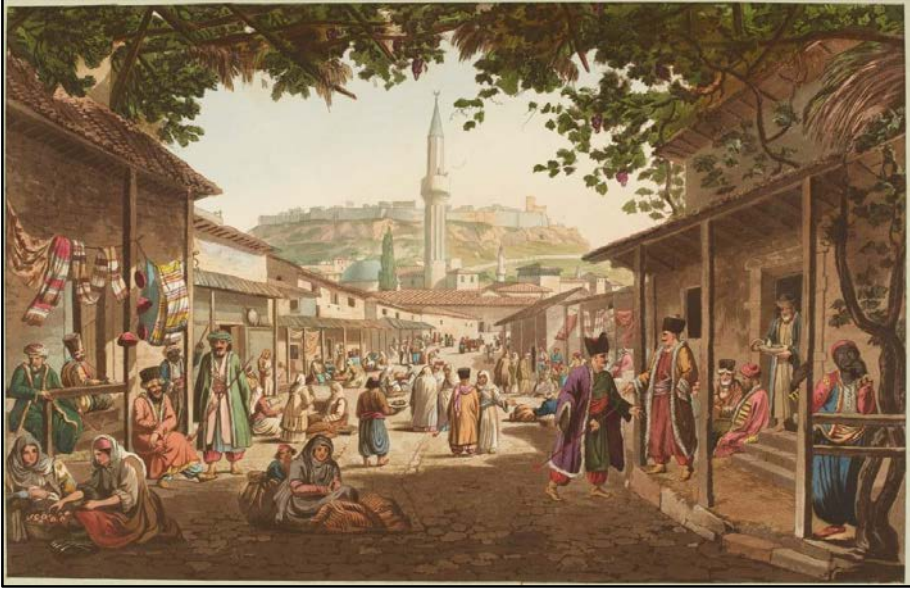

Resim 9: Rüzgâr Kulesi'nde Dervişlerin Dansı, Edward Dodwell, (View in Greece from Drawings by Edward Dodwell)

Hareketli bir insan kalabalığının ve şehir hayatının anlatıldığı, ancak günümüze aynı dokuda kalamayan Atina Çarşısı resminde, Atina'da haftalık kurulan bir pazar yeri anlatılmıştır (Resim, 11). Çarşının sadece o bölgedeki kasaba sakinlerinin değil, komşu köylülerin de geldiği bir pazar yeri olduğu söylenmektedir. Dodwell burada Türkler, Rumlar ve Arnavutların birbirine karıştığı, bir arada aynı ortamı paylaştığı bir yer olduğunu anlatır. Çarşıya baktığında hissettiği duygu ve düşünceleri “*figürlerin kıyafetlerindeki, hal ve hareketlerindeki çeşitlilik insana derin ve felsefi düşünme için bol miktarda malzeme sağlar*” sözleri ile belirtmektedir (Dodwell, 1820, s. 48). Osmanlı idaresi sona ermeden önceki Atina'nın Türk kasabası görünümünü, ahşap direkli sundurmalara sahip dükkânlar, arkada cami minareleri ve erkekli kadınlı bir çarşı ile “*başarılı*” olarak yansıtılmıştır (Eyice, 1991, s. 76).

Dodwell seyahatnamesinde resmindeki bazı figürlerin de kim olduklarını yazmıştır. Onun anlatımına göre sağ taraftaki siyahi olan, kadife ve altın rengi

giyinmiş figür, özgürlüğüne yeni kavuşmuş bir köledir. Sağdaki kapıdan çıkan Osmanlı Valisi Dizdar'a kahve götüren kahvehane sahibidir. Merdivende kırmızı giyimli oturan kişi Dizdar ve yanındaki bir Türk ağasıdır. Basamağın üzerinde duran kişinin ise Rum ve Salamis adasının valisi olduğunu söyler. Sol taraftaki yeşil giyimli figür, Mekke'ye hacca gitmiş bir Türk'tür. Çarşının geri kalanındakilere bakıldığında uzun beyaz kıyafetli, durup sohbet eden üç kadının Türk ve diğerlerinin Arnavut Hristiyan olduğu belirtilmektedir. Manzaranın uzak kısmında ise akropolün kuzey tarafı görünmektedir. Yine görselde Erehteyon ve Parthenon'un kalıntıları seçilmektedir (Dodwell, 1820, s. 48).

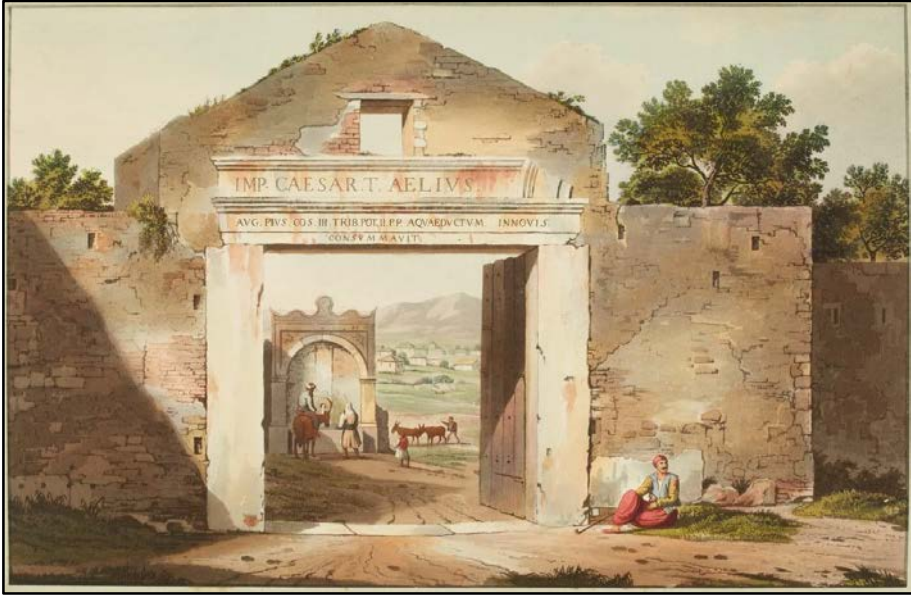

Resim 11: Atina Çarşısı, Edward Dodwell, (View in Greece from Drawings by Edward Dodwell)

Resmin ön planında çocuğu ile birlikte oturan bir kadının dilenci olduğu düşünülebilir. Sol tarafta iki kadın meyve sebze dolu sepeti düzenlemektedir. Arka planda kendi içlerinde küçük gruplar hâlinde kadın ve erkekler sohbet ediyorlarken aktarılmışlardır. Yerleşim yerinin mimari yapısı incelediğinde ise yine az pencereli birkaç katlı, beşik ve kırma çatılı yapılar dikkat çeker. Sadece kısıtlı bir alanı veren bu görselde üç tane minare görüldüğünden, bölgede sık aralıklarla camilerin yapıldığı, bu sebeple de bölgede yoğun bir Müslüman halkın yaşadığı söylenebilir. Ayrıca görselden, o dönemde kadınların çarşı-pazar gibi alanlardaki görünürlüğü ve gündelik yaşam içerisinde nasıl zaman geçirdiklerine dair izlenimler edinilebilmektedir.

Bir başka görselde ise Hadrian Kapısı yakınlarında, Atina şehrine giriş kapılarından biri olan ve günümüze ulaşmayan Mesogeia veya diğer adıyla Boubounistra Kapısı aktarılmıştır (Resim, 12). Kapı açıklığının ilerisinde o

dönemin modern bir Türk çeşmesi vardır (Dodwell, 1820, s. 52). Günümüze ulaşamayan çeşme “Boubounistra Çeşmesi” olarak bilinmektedir (Christaki, 2017, s. 402). Yuvarlak kemerli çeşmenin kitabesi görülmemektedir. Kemerli çevreleyen düz çerçevenin yukarısındaki alınlık hareketli bir şekilde yapılmış olup yapıya hacim katmıştır. Kapının girişinde kıyafetleri ve yüz hatlarından Türk olduğu anlaşılan bir erkek oturmaktadır. Çeşmenin başında biri ayakta biri eşek sırtında olmak üzere iki kişi beklemektedir. Biraz gerilerinde bir erkek çocuğu onları izler şekilde verilmiştir. Çeşmenin arka tarafında iki eşek ve onları yönlendiren bir erkek resmedilmiştir. Biraz geride ise, Türk çeşmesinden ve figürlerden anlaşıldığı üzere, Türklerin yaşadığı, yine az pencereli, kırma ve beşik çatılı küçük evlerin olduğu bir yerleşim yeri tasvir edilmiştir.

Resim 12: Atina'ya Giriş, Edward Dodwell, (*View in Greece from Drawings by Edward Dodwell*)

Sanatçının çalışmalarından biri ise, Aegina Adası'nda kaldıkları süre boyunca Dodwell ve yardımcılara erzak temin eden Aegina'nın taşra halkının detaya eklendiği Jüpiter Panhellenios Tapınağı görselidir (Resim, 13). Yapının 25 sütunun o dönemde hâlen ayakta olduğunu söyler ve yapının alınlığından düşen arkaik heykellerin 1811 yılında keşfedildiğini, Münih'teki “*muhteşem*” antika koleksiyonunda bulunduğunu belirtmektedir (Dodwell, 1820, s. 68). Figürlere bakıldığında ise Osmanlı halkından oldukları anlaşılmaktadır. Oturan kadın elinde tuttuğu bir şeyi ayaktaki iki erkeğe doğru uzatmaktadır. Erkeklerden yaşlı olan ellerini önünde birleştirmiş, daha genç olan ise bir elinde baston tutmakta, diğer eliyle de kadına doğru işaret yaparken aktarılmıştır.

Resim 13: Aegina Adasında Jüpiter Panhellenios Tapınağı, Edward Dodwell,
(View in Greece from Drawings by Edward Dodwell)

Hyperian Pınarı adlı görseldeki bu pınar ve cami ise antik dönem adıyla Pherea bölgesinde, Tesalya'ya bağlı, minareleri ve antik eserlere sahip modern bir köy olan Veletin'dedir (Resim, 14), (Dodwell, 1820, s. 88; Kiel, 2013, s. 22). Sığ bir gölün etrafındaki sakin bir köy tasvirinde iki adet minare göze çarpar. Göle yakın olan kırma çatılı cami, revaklı girişi dışında köylerdeki evlere çok benzer şekilde inşa edilmiş ve yanına minaresi eklenmiştir. Caminin adı net olmasa da gölün kenarında 1930'lu yıllara kadar ulaşabilen bir minare varlığı bilinmektedir (Kiel, 2013, s. 24). Simone Pomardi'nin görseli de Dodwell'in eseri ile büyük benzerlik göstermektedir (Resim 15). Dodwell ve Pomardi'den sonraki bir döneme ait olması muhtemel bir kartpostal da sanatçıların çalışmalarına büyük benzerlik göstermektedir (Resim 16). Figürlerin ise kıyafetlerinden Türk oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca küçük bir kısmın görselinde dahi iki cami olması, burada da çok sayıda Müslüman Osmanlı halkı olduğunu göstermektedir. Sanatçı antik dönemden kalıntıları da yer yer detay olarak ekleyerek yine antik topraklar üzerine kurulan o dönemin modern bir köyünü aktarmak istemiş olmalıdır.

Tesalya bölgesini anlattığı görselinde, bu yerleşim yerinin eski ama modern başkenti olan Larissa'ya (Yenişehir⁵) bir saat kadar uzaklıktaki Nikali köyü olduğunu belirtmektedir (Resim 17). Dodwell buranın eskiden beri bereketli olan

⁵ Osmanlı Dönemi'ndeki yer adları için bkz. Sezen, T. (2017). Osmanlı Yer Adları, T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 816.

bir ova olduğunu söyleyerek o anda da aynı şekilde bereketle dolup taşıdığını aktarmıştır. Bölgeyi anlatırken sanatçı “*Bölge nüfusunun çoğunu, antik mermerle zenginleştirilen yirmi altı camiye sahip olan Müslümanlar oluşturmaktadır*” ifadesini kullanmıştır (Dodwell, 1820, s. 92). Bu ifadesiyle, cami sayısı da dikkate alındığında bölgede yoğun bir Müslüman halkının varlığı açıkça anlaşılmaktadır. Ancak bu bölgede Osmanlı yapıları tahrip edilmiş ve günümüze ulaşamamıştır (Halaçoğlu, 1974, s. 94).

Resim 14: Hyperian Pınarı, Velestin, Edward Dodwell, (*View in Greece from Drawings by Edward Dodwell*)

Resim 15: Velestin, Simone Pomardi,
(*Viaggio nella Grecia fatto da Simone Pomardi
negli anni 1804, 1805, e 1806*)

Resim 16: Velestin kartpostalı, (Yılmaz Büktel)

Osmanlı halkının gündelik hayatının anlatıldığı bu resimde soldaki evin balkonunda bir figür çubuk içerken gösterilmiştir. Evinin köye hâkim bir büyüklükte ve konumda olması, çubuk içip dinlenirken gösterilmesi köy içinde öne çıkabilecek mevkide ve konumda olabileceğini düşündürmektedir. Evin çatılarında ise leylekler ve yuvaları olduğundan leyleklerin sıklıkla uğradığı bir yer olduğu anlaşılabilmektedir. Evin altında biri siyahi iki kişi ellerinde çubukla bir yere gitmektedirler. Ön plandaki kalabalıkta günlük işlerini yapan kadınlar verilmiştir. Yün eğiren, çamaşır yıkayan kadınlar ayrıca onları bekleyen çocuklarla birlikte gösterilmiştir. Kuyudan ise siyahi bir figür su çekerken bir çocuk da ona yardım etmektedir. Ayrıca bazı hayvancılık aletleri ön planda tasvir edilmiştir. Kuyunun yanında bir yığın tuğla ise güneşte pişmesi için konmuş olmalıdır. Evlerin dağınık yerleştiği bu köyde, geride bir minare seçilmektedir.

Resim 17: Larissa, Edward Dodwell, (View in Greece from Drawings by Edward Dodwell)

Tempe Vadisi girişinde günümüze de ulaşabilen *Hasan Baba Tekkesi*'ni⁶ anlattığı resimdeki büyük ve geniş köy Larissa'ya (Yenişehir) yakın ve Tempe'nin girişindeki antik Elateia'nın olduğu bölgede yer almaktadır (Resim, 18-19). Bölgeyi sanatçı "*Pitoresk cazibesi olan bir yerdir, gökyüzüne doğru sivri minareler, şişkin kubbeler ve farklı tipte evlerle bu cazibe artıyor. Klasik*

⁶ Semavi Eyice, cami ve türbenin, mimari formu ve duvar örgüsünden yola çıkarak 15. veya 16. yüzyıla tarihlendirilebileceğini belirtir. Apostolou E. Vakalopoulos, Türklerin Tesalya'yı fethettileri zamanı düşünerek en erken 14. yüzyıla, bölgeye iyice yerleşmelerinden sonra yapılmış ihtimalini hesaba katarak, 15. yüzyılda inşa edilmiş olabileceğini söylemektedir. Bkz. Eyice, S. (1997). Hasan Baba Tekkesi. TDV İslam Ansiklopedisi XVI, s. 290; Vakalopoulos, A. E. (2012). Hasan Baba Tekkesi. Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, 4/5: 200.

izleyici yalnızca renk tonlarının canlılığı ve çizgilerin zarafeti ile değil, aynı zamanda şiirsel ve tarihi çağrışımlar barındıran pitoresk bir manzara ile de ilgilenmektedir” sözleri ile anlatmaktadır. Türbenin beyaz minaresi, eski zamanlardan kalma koyu selvi ağaçlarla kaplıdır (Dodwell, 1820, s. 100). Topografyanın anlatıldığı görselde bir kadın, erkek ve çocuk merkezî konumdadır. Arkada bir kayalığa yaslanıp dinlenen erkek figürü ve sağ tarafta evin köşesinden dönmek üzere olan iki figür de detaya eklenerek sakin bir yerleşim yeri havası katılmıştır. Cami, diğer camiler gibi basit kırma çatılı evler gibi yapılmış, sayıca az ve küçük pencere, ayrıca tek katlı olarak inşa edilmiştir. Arkasında yüksek kasmağa oturan kubbeye sahip, iki kat küçük pencere, dıştan sade görünen Hasan Baba Türbesi yer almaktadır.

Resim 18: Tempe Vadisi girişinde Hasan Baba Tekkesi, Edward Dodwell, (View in Greece from Drawings by Edward Dodwell)

Resim 19: Hasan Baba Tekkesi, Semavi Eyice, (TDVİA, XVI. “Hasan Baba Tekkesi”)

Resim 20: Arcadia'daki Korylion Dağındaki Apollo Epicurius Tapınağı, Edward Dodwell, (View in Greece from Drawings by Edward Dodwell)

Dodwell, *Arcadia'daki Kotylion Dağındaki Apollo Epicurius Tapınağı* adlı görselindeyse harabe bir tapınağın kuzey kısmı ile sol tarafta görünen Türk yardımcılar İbrahim ve Tatar Salique adındaki kişileri resmettiğini söyler (Resim 20), (Dodwell, 1820, s. 112). Figürlerden yeşil giyinmiş, uzun başlıklı kayalığa oturan erkek çubuk içmektedir. Diğeri ayakta, ona elini uzatmış bir şeyler anlatırcasına gösterilmiştir. Tapınağın sol tarafında bir çoban sürüsü ile görülmektedir. Tapınak ve kalıntıları ayrıntılara özen göstererek resmedilmiştir.

Arcadia (Arkadya) bölgesine ait bir çalışmasında ise dağlık bölgenin topografya detaylarını ince ayrıntılarına kadar aktardığı görülmektedir (Resim 21). İki kayalık arasında biri ayakta ikisi oturan üç figürden çubuk içenin başlığı ve kıyafetlerinden soylu biri olduğu anlaşılmaktadır. Ayakta duran erkek, kendilerine doğru yaklaşan bir kadını işaret etmektedir. Oturan iki kişi de bakışlarını kadına doğru çevirmiş durumdadırlar. Dodwell bu çalışmasında da gündelik yaşam içerisinden bir anı çıkarıp resmetmiştir.

Resim 21: Arcadia'da Stymfhalos Gölü, Edward Dodwell,
(View in Greece from Drawings by Edward Dodwell)

3. Sanatçının Anlatımıyla Türklerin Dünyasına ve Yerleşim Yerlerine Bakış

Dodwell anılarını yazdığı kitaplarda Türklerin bulunduğu bölgeler hakkında çeşitli bilgiler vermiştir. Konu bağlamındaki şehirler ve orada yaşayan Osmanlı halkı hakkındaki yorumları, kendi anlatım sıralaması ve yöntemiyle ele alındığında Mesolongi kentinde, Türklerin tek bir küçük camileri olduğu anlaşılmaktadır (Dodwell, 1819a, s. 93). Sanatçı camiler ile alakalı izlenimlerini ise şu sözlerle anlatır:

“Namaz daveti olan ezan müezzini tarafından, sarmal bir merdivenle çıkılan kulede yani minarede okunur. Constantinople’de bazı imparatorluk camilerinin ise altı minaresi vardır. Her birinin üç şerefesi bulunur. Minare gövdeleri genelde yivlidir. Her zaman beyaza boyanır. Minarenin üzerinde kırmızı veya maviye boyanmış kabartma boyunluklar ve silmeler vardır. Mesolongi’deki gibi daha küçük olan camiler ise sade ve süssüzdür. Kubbe yerine sivri çatı, tek şerefeli, boyasız ve sade minarelere sahiptir. Camiler son derece zarif ancak minareler ve kubbeler çarpıcı bir kontrast oluşturmaktadır” (Dodwell, 1819a, s. 94).

Bu anlatımıyla çok kabaca, aslında genelleme yaparak yetersiz bir bilgi aktarmıştır. Yine Mesolongi’de Müslüman Türk kadınlarının ise son derece gösterişli, zengin, canlı renkte dış kıyafetler giydiğini, başlarına genellikle kırmızı, mor, mavi veya sarı gibi renklerden şal takarak başlarının çevresinde bağladıklarını ve uçlarından birinin arkaya doğru sarktığını söylemektedir (Dodwell, 1819a, s. 94). Şehirler hakkında yorumlamalar yaparken Dodwell Patra’nın (Balyabadra⁷) Osmanlı Devleti tarafından ele geçirildikten sonra bölgede Türk nüfusunun arttığını aktarır. Patra’nın Yunanistan’da o dönemde çok önemli ticari yerlerden biri olmasını ise topraklarının zenginliği ve konumuna bağlamaktadır. *“Tüm Türk şehirleri gibi kirli ve dar sokaklardan oluşuyor”* dediği Patra’da evler pışmış topraktan yapılmış ve Türklere ait evler kırmızı boya ile süslenmiştir. Evlerin saçakları çok geniş ve sokağa hava ile ışığın çok az gelebilmesine sebep olacak kadar yakın ve neredeyse karşı evin saçığı ile temas edecek noktadadır. Ancak mahalleye *“mükemmel”* bir gölge sağlamakta olduğunu da ekler (Dodwell, 1819a, s. 115). Ayrıca Patra’da topraktan çok fazla antik dönemden kalıntılar çıktığından bahsederken Türkler hakkında şöyle bir ifade kullanır; *“Burada yaşayan bir Türk’ün bahçesinde mermer sütunlar ve heykel parçaları bulundu. Tam bir Türk aptallığıyla hemen küçük parçalara ayrıldı”* (Dodwell, 1819a, s. 117). Ayrıca birçok kilisenin de Türkler tarafından yıkıldığını belirtmektedir. Yunanlılar kiliselerinin yeniden inşası için Türklerden (muhtemelen Osmanlı devlet yönetimi kastediliyor) izin istediklerinde, ellerinde büyük miktarda paralar olmadıkça yeni kiliseler inşa etmelerine ve eskilerini onarmalarına izin verilmediğini anlatır. Türkleri çoğunlukla bu şekilde katı yorumlarken Yunanlıları ise dinlerini destekleyecek her şeye cömertçe katkıda bulunabileceklerini söyleyerek onlardan saygıyla bahseder (Dodwell, 1819a, s. 120). Yine bir başka anlatısında bir Türk’e ait uzun bir yazıt olduğunu öğrenir ve ondan bunu kopyalamak için izin ister. Ancak Türk’ten bu izni alamaz *“cahil, bencil ve aptal olan Türk, yazıtı görürsem onu kendi ülkeme götürceğimi sanıyor”* diyerek kızgınlıkla küçümser (Dodwell, 1819a, s. 148).

⁷ Kiel, M. (1992). “Balyabadra”, TDV İslam Ansiklopedisi V, s. 42.

Modern bir bölge olan Thebes'te (İstefe⁸) yaklaşık dört bin Rum ve dört camiye sahip bin kadar Türk yaşamaktadır. Bölgedeki çarşı dikkatini çekmiştir. Bu çarşı geniş ve yaşlı bir çınar ağacının bereketli yaprakları ile gölgelenmektedir. Türkler yazın bu serin inzivanın tadını çıkarırlar ve yemyeşil dallar altında pitoresk gruplar halinde sigara içmektedirler (Dodwell, 1819a, s. 269). Parthenon kentinin antik kalıntılarının ise Türkler tarafından zarar gördüğünü söyler ve *“Türkler, Atina’da veya Yunanistan’ın diğer bölgelerinde herhangi bir antik kalıntıyı yok ettiklerinde, her zaman fayda veya zorunluluk amacıyla harekete geçmişlerdir. Şevk, fesat ve yıkımın içgüdüsel arzusu tarafından kışkırtılmamışlardır”* (Dodwell, 1819a, s. 325-326), diyerek aslında Türklerin ihtiyaç duyma içgüdüğü ile antik kentten faydalanmak için istemsizce zarar verdiklerini anlatmıştır. *“Bu zevksiz barbarların Yunan mimarisinin muhteşem ve ilginç kalıntıları üzerindeki yıkıcı etkisine dair daha birçok örnek verebilirim”* (Dodwell, 1819a, s. 326-327), sözleri ile de bu duruma olan kızgınlığını aktarmaktadır. Ancak Türk araştırmacılara göre de Türklerin yaptığı eserlere düşmanca bir düşünce ile saldırılmış, yıkılmış ve terkedilen eserler ise bakımsız bırakılmıştır. Türkler mimari değeri olmayan kiliseleri dahi camiye çevirerek korumuşlardır. Yunanistan’ın Osmanlı hâkimiyetinden çıkmasından sonra ise birçok Osmanlı mimari yapıları yok edilmiştir (Aslanapa, 1966, s. 477,481). Sanatçı Nauplia/Nafplion (Anabolu⁹) bölgesindeyse iki yazıt görmüştür ama kopyalamak istediğinde diğer bölgelere oranla daha *“asık suratlı ve küstah”* olan Türklerin tepkileriyle karşılaşmıştır (Dodwell, 1819b, s. 247).

Larissa (Yenişehir) kenti ile alakalı yorumlarında ise evlerinin bahçelerini çeşmelerin ve ağaçların süslediği, ortalama yirmi bin Müslümanın yaşadığını söyleyerek burada yirmi altı cami olduğunu ekler. Halkın büyük bir kısmı Türklerden oluşmaktadır. Kendisi camileri ziyaret etmek istediğinde halkın baskıcı tavrından dolayı başaramamıştır. Müslüman ülkeleri ziyaret etmeyenlerin camilerin ne kadar temiz olduğunu tahmin bile edemeyeceklerini, aynı özenin Hristiyan ülkelerde de benimsenmesini arzu ettiğini söyler ve ibadet yerlerine ölü gömme gibi *“iğrenç bir geleneğe”* Müslümanlar tarafından izin verilmediğini övgüyle anlatır (Dodwell, 1819b, s. 101). Anlattığı diğer bölgelerde ise; Almiros’ta (Ermiye¹⁰) nüfusun çoğunu Türkler oluşturur ve dört camiye sahiptirler (Dodwell, 1819b, s. 85). Pharsalia/Farsala’da (Çatalca¹¹) Türklerin dört camisi vardır (Dodwell, 1819b, s. 120). Nauplia’da ise nüfusun çoğunluğu

⁸ Kiel, M. (2001). “İstefe”, TDV İslam Ansiklopedisi XXIII, s. 312.

⁹ Sezen, T. (2017). Osmanlı Yer Adları, T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 38; Göyünç, N. (1992). “Anabolu”, TDV İslam Ansiklopedisi III, s. 105.

¹⁰ Kiel, M. (2011). “Teselya”, TDV İslam Ansiklopedisi XL, s. 523

¹¹ Sezen, T. (2017). Osmanlı Yer Adları, T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 175.

Türktür ve kaledeki cami dışında beş camisi bulunmaktadır. Ayrıca minaresi olmayan birkaç tekke vardır. Bu tekkelerden bazıları da kiliseden çevrilmiştir (Dodwell, 1819b, s. 246-247). Korint kasabasında, evlerin bahçelerinin çok fazla alan kapladığını gözlemlemiştir. Kasabada Türklerin zevkinin “eşsiz” birleşimiyle zenginleştirilen “güzel” çeşmeleri bulunduğunu söyleyerek, bu çeşmelerin güzellikleri sebebiyle de son derece merak uyandırıcı olduklarını da belirtmiştir (Dodwell, 1819b, s. 192-193).

Dodwell seyahatindeki izlenimlerinde Türklerin hoşgörüsü ve misafirperverliğinden de bahseder: “Ziyaret ettiğimiz Türkler tarafından büyük bir nezaketle karşılandık. Kahve ve çubuk ikramı eşliğinde tercümanlarımız aracılığıyla sohbet ettik” diyerek durumu özetler (Dodwell, 1819a, s. 30). Ancak bazı sözlerinden Türklerle karşı önyargı olduğu da açıktır. Bir olay üzerine “yalnızca Türklerde görülen vahşi bir barbarlık ile” diyerek Türklerin tutumlarını eleştirmiştir (Dodwell, 1819a, s. 55). Şaşırdığı ve çok tuhaf karşıladığı bir durumu ise şu şekilde dile getirir; “Osmanlı halkı ve Sünni Müslümanlar, Yahudi ve Hristiyanlardan ziyade Hz. Ali soyundan gelenlere daha önyargılı davranırlar” (Dodwell, 1819b, s. 13). Şaşırdığı bir başka durumu ise, Salona’da bir Türk’ün evine gitmesi üzerine bahseder. Davette bulunanlardan biri olan Voyvoda’nın çok az konuşup tesbih çektiğini söyler ve “bir Türk beyefendisinin bütün hayatı neredeyse tütün içmek, kahve içmek ve boncuklarını saymakla geçer” diyerek tesbihin kendisine anlamsız gelişini anlatır (Dodwell, 1819a, s. 152).

Krissa kenti hakkında bilgi verirken bölgenin bir Türk ağası tarafından yönetildiğini ve yüz seksen haneden oluştuğunu söyler. Köyün yakınında birkaç yıkık kilise ve ev bulunmaktadır. Ayrıca bölge büyük, dağınık taş bloklar ve parçalanmış okunmayan yazıtlar dışında hiçbir antik eser içermemektedir (Dodwell, 1819a, s. 158). Krissa hakkında şöyle bir cümle kurar; “Şu an Krissa ovası, Türklerin boyunduruğu altındayken, Apollon’un boyunduruğu altında olduğu zamanlara göre bile daha az gelişiyor” şeklinde bir düşünce sunarak Türklerin çalışkan olmadıklarını ima eder (Dodwell, 1819a, s. 161). Genel olarak Türkleri tembel, moderniteden uzak gelişime kapalı olarak algılamış ve anlatmıştır. Hatta “Neyse ki Galaxidi bölgesinde hiçbir Türk yaşamıyordu, bu sayede endüstrileri daha başlangıç aşamasında yok olmuyor ve ticari varlıkları sürüyor” (Dodwell, 1819a, s. 132), ve “Türkler şehirde garnizon kuruyorlar, sigara içiyorlar. Çok az sayıda Türk dikkatini ticarete ve sanata yöneltiyor” (Dodwell, 1819b, s. 11), diyerek de bu görüşünü açıkça ifade etmektedir. Kadınlar ile alakalı olarak ise “Alt ve orta sınıftaki Rum ve Türk kadınlarının çoğu, hatta üst sınıftakilerinin de bazıları herhangi bir entelektüel eğitimden yoksun olarak yetiştiriliyordu ve yazmayacak kadar cahillerdir” ifadelerini kullanmaktadır (Dodwell, 1819a, s. 289). Ayrıca “Rum ve Türk hanımlarının başarıları yok denecek kadar azdır. Herhangi bir zihinsel meşguliyete ne

eğilimleri ne de kapasiteleri vardır. Nakış ve eğirme işleriyle vakit geçirirler" (Dodwell, 1819b, s. 24-25), sözleri ile yine genelleme yaparak önyargılı bir yaklaşım sergilemektedir.

Sanatçı Türklerin, figürlü resimlere karşı bakış açısı hakkında da izlenimlerini aktarmıştır. Siyahi bir Müslüman köle kadının portresini yapmak için model olmasını istemiştir. Kadın ilk olarak reddetmiş, daha sonra hediye karşılığı kabul etmiştir. Kadının kendi resmini gördüğünde dehşete kapıldığını söyler. Sebebi de Müslümanların kendi benzerliklerinin kâğıda dökülmesinden rahatsız olmalarıdır. Çünkü Dodwell'in anlatısına göre, Müslümanlar ölümden sonra ruhlarının, cennette vadedilen güzellikleri yaşamak yerine resimde kalacağını ve melekler onlara mezarlarında azap edeceklerini düşündüklerinden figürlü resimden hoşlanmamaktadırlar. Ancak bu fikri halkın alt tabakasının benimsediğini sözlerine ekler. Birçok Türk ve Siyahi Müslümanın hatta padişahların da kendi portrelerini yaptırdığını da belirtmektedir. Ayrıca kölelik ile alakalı olarak Avrupa'da algılanan düşünce yapısının yanlışlığına *"Doğulular köleliği bizim sandığımız kadar küçümsemezler ve kölelik sandığımız kadar sefil değildir"* sözleri ile değinmektedir (Dodwell, 1819a, s. 123).

Sonuç

19. yüzyılın başlarında Yunanistan'a gelen, halkın içine karışan, bire bir etkileşim kuran, bölge halkının kültürlerini ve onların dünyasını yakından tanıma şansını elde eden bir kişi olarak Dodwell'in anıları ve resimleri günümüze dönemi aktaran önemli bilgi ve eserlerdir. Sanatçının anlatımları fazlasıyla taraflı ve önyargılı olsa da verdiği bilgiler ne batılı ne de doğulu olabilen bölge halkının, dışarıdan bir başka göz ile nasıl görüldüğünü, algılandığını ve yorumlandığını anlayabilmek açısından dikkate değerdir. Ayrıca Dodwell çağdaşlarının doğu topraklarında ilgilendikleri konulardan olan kadın, harem, mahrem içerikleri tercih etmemesi bakımından da kendi döneminde ayrı bir yere sahiptir. Onun görsel malzemeleri dönemin topografik durumunu, bölgenin sosyo-kültürel ve siyasi yapısını, kıyafet tercihlerini ve dahası o dönemde var olan antik eserleriyle Osmanlı mimari yapılarını, ayrıca halkın gündelik yaşamını, kültürünü anlatan bir dönem kaynağı olmuştur. Yazılı ve görsel olarak aktardığı Osmanlı eserlerinin büyük çoğunluğu günümüze ulaşmamıştır. Osmanlının mimari açıdan bölgeye katkıları değerlerden ve verdikleri zararlardan objektif bahsetmeye çalışsa da sıklıkla taraflı, eleştirel ve önyargılı yaklaşımları olabilmektedir. Yine de aktardığı yazılı ve görsel belgeler, 19. yüzyıl başlarındaki Osmanlı Yunanistan'ını tanımak ve değerlendirmek için oldukça önemlidir.

Her ne kadar anıları çok fazla kişisel düşünce ve dinî yakınlık sebebi ile taraflı olsa da özellikle görsel malzemeleri dikkate alındığında, bağımsızlığından kısa bir süre öncesindeki ülkenin günlük yaşamında olabilecek her bir durum ve olayları günümüze doğal bir anlatımla aktarmış durumdadır. Resimlerinde işlemek için bölgedeki Türklerin diğer dinden ve ırktan insanlar ile birlikte uyum

içinde yaşadığı, ortak alışkanlık ve kültürü benimsedikleri anları tercih etmiştir. Geniş pencereden bakıldığında anlaşılmaktadır ki, Türkler bölgede mimari ve kültürel anlamda yönlendirici ve çoğu kez nüfus bakımından az sayıda olsa da, bölgenin yerlisi konumunda olmuşlardır. Görsellerden bölgedeki Türklerin diğer dinden ve ırktan insanlar ile birlikte uyum içinde yaşadığı, gündelik yaşam içerisinde sürekli iç içe oldukları, ortak alışkanlık ve kültürü benimsedikleri anlaşılmaktadır.

Resimlerde dikkat çeken en önemli unsurlardan bir diğeri, özellikle de yerleşim yeri görsellerinde tek bir karede dahi birden fazla caminin görünüyorsa olmasıdır. Yunanistan'ın bağımsızlığından sonra ortadan kaldırılan camilerin oluşu dikkate alınırsa, Dodwell'in resimleri aslında 19. yüzyılda bölgenin tipik bir Türk-İslam toprağı ve kendine has karakteristik bir manzaraya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Sanatçının anıları ve görselleri birlikte değerlendirildiğinde günümüze ulaşan, dönemi her anlamda tanıma ve değerlendirme fırsatı veren eserler olması açısından oldukça değerlidir.

Hakem Değerlendirmesi: Kör hakemlik.

Yazarların Katkı Düzeyleri: Tek Yazar %100.

Etik Komite Onayı: Yazar tarafından çalışmanın etik kurul iznine tabi olmadığı bildirilmiştir.

Finansal Destek: Yazar çalışma ile ilgili bir finansal destek alınmadığını bildirmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazar çalışma ile ilgili potansiyel çıkar çatışması bulunmadığını bildirmiştir.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atfı gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi'nin hiçbir sorumluluğı olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarına aittir.

KAYNAKÇA

- Aslanapa, O. (1965–1966). Yunanistan'da Türk eserleri ve Türklerin durumu. *Türk Kültürü*, 477, 477-485.
- Avgeris, Z. (2021). *From text to space and vice versa: The travel account of Sir William Gell and Edward Dodwell in Phocis and Boeotia* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Uppsala University.
- Benezit, E. (2006). Dodwell, Edward. In *Benezit Dictionary of Artists* (Vol. 4). Grund.
- Beresford, J. (2015). A monument to the winds. *Navigation News*, Mar/Apr, 17-19.
- Büktel, Y. (2022). Velestin - Geçmişin mirası. M. Z. Hasdağı & E. Taştımür (Eds.), *Işık Şahin'e armağan* (pp. 103-120). Trakya Üniversitesi Yayınları.
- Christaki, M., Stournaras, G., Nastos, P. T., & Mamassis, N. (2017). Water supply associated with the development of the city of Athens from the Hellenistic era until the end of the 19th century. *Water History*, 9(4), 389-410. <https://doi.org/10.1007/s12685-017-0205-5>

- Çelebi, E. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Gümülcine, Kavala, Selanik, Tırhala, Atina, Mora, Navarin, Girit Adası, Hanya, Kandiye, Elbasan, Ohri, Tekirdağı* (8. Kitap 1. Cilt, S. A. Kahraman, Ed.). Yapı Kredi Yayınları.
- Dodwell, E. (1819a). *A classical and topographical tour through Greece during the years 1801, 1805 and 1806* (Vol. 1). Rodwell and Martin.
- Dodwell, E. (1819b). *A classical and topographical tour through Greece during the years 1801, 1805 and 1806* (Vol. 2). Rodwell and Martin.
- Dodwell, E. (1820). *Views in Greece from drawings by Edward Dodwell*. Rodwell and Martin.
- Duru, R. (2024). Rüzgârlar Kulesi'ndeki dervişler: Atina Mevlevihane'si yalanı. *Academia.edu*. <https://www.academia.edu/45679939>
- Eldem, E. (2011). Huzurlu bir ilgisizlikten sıkıntılı bir kaygıya: Osmanlıların gözünden eski eserler (1799-1869). E. Eldem, Z. Bahrani & Z. Çelik (Eds.), *Geçmişe hücum: Osmanlı İmparatorluğu'nda arkeolojinin öyküsü 1753–1914* (pp. 281-328). Salt Yayınları.
- Eyice, S. (1954). Yunanistan'da Türk mimari eserleri I. *Türkiyat Mecmuası*, 14, 157-182.
- Eyice, S. (1991). Atina'da Türk mimari eserleri. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 4, pp. 76-79). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Eyice, S. (1997). Hasan Baba Tekkesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 16, pp. 290-291). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Germaner, S. (2007). Oryantalizm ve Osmanlı modernleşmesi. *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu (9–10 Aralık 2006)* (pp. 299-309). İBB Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Germaner, S., & İnankur, Z. (2008). *Oryantalistlerin İstanbul'u*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Gökdemir, G. (2019). A new example in the Museum of Ankara Anatolian Civilizations: Marble monopodia with the figure of Harpocrates Tempora Anni. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 38(65), 103-134.
- Göyünç, N. (1992). Anabolu. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 3, pp. 105-106). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Hacısalihioğlu, M. (2013). Yunanistan. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 9, pp. 586-595). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Halaçoğlu, Y. (1974). Teselya Yenişehirli ve Türk eserleri hakkında bir araştırma. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 89-100.
- Hamaloğlu, İ. (2021). XIX. yüzyılda Batılı seyyahlara göre Selanik şehrine dair ilk izlenimler. *Tarih ve Günce*, 9, 277-310.
- Hasol, D. (1979). *Ansiklopedik mimarlık sözlüğü*. Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- Hobhouse, J. C. (1858). *Travels in Albania and other provinces of Turkey in 1809 & 1810* (Vol. 1). British Library, Historical Print Editions.
- Karpuz, H. (2010). Balkanlar'daki Mevlevihanelerden günümüze kalanlar. *Uluslararası Dünyadan Mevlana İzleri Sempozyumu* (pp. 427-445). Selçuk Üniversitesi Mevlana Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.

- Kiel, M. (1992). Balyabadra. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 5, pp. 42-43). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kiel, M. (2001). İstefe. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 23, pp. 312-314). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kiel, M. (2011). Teselya. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 40, pp. 522-526). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kiel, M. (2013). Velestin. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 43, pp. 22-24). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Maher, M. P. (2012). From Pausanias to Dodwell: A ‘grand tour’ of Ancient Stymphalos. L. Mulvin (Ed.), *A culture of translation: British and Irish scholarship in the Gennadius Library (1740–1840)* (pp. 109-110). A Gennadius Library Publication.
- Navari, L. (Ed.). (2001). *The Gennadius Library - 75 years: An exhibition of 75 treasures from the collections of John Gennadius*. Athens.
- Oğuzoğlu, Y. (1994). Dizdar. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 9, pp. 480-481). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Pomardi, S. (1820). *Viaggio nella Grecia fatto da Simone Pomardi negli anni 1804, 1805, e 1806* (Vol. 1). Presso Vincenzo Poggioli.
- Pomardi, S. (1820). *Viaggio nella Grecia fatto da Simone Pomardi negli anni 1804, 1805, e 1806* (Vol. 2). Presso Vincenzo Poggioli.
- Sezen, T. (2017). *Osmanlı yer adları*. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Tokay, G. (2004). XIX. yüzyıl Balkan kaynakları üzerine bir değerlendirme. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2(1), 133-148.
- Tsigakou, F. M. (1981). *The rediscovery of Greece: Travellers and painters of the romantic era*. Thames and Hudson.
- Vakalopoulos, A. E. (2012). Hasan Baba Tekkesi. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 4(5), 197-204.
- Vingopoulou, I. (2011). Routes et logements des voyageurs dans la région de la Thrace (XVIe–XIXe siècles). *The Historical Review / La Revue Historique*, 7, 299-322. <https://doi.org/10.12681/hr.266>
- Web Archive. (2025, April 12). *Panoramio photo 34162427*. <https://web.archive.org/web/20161015153924/http://www.panoramio.com/photo/34162427>

EXTENDED SUMMARY

The East has always been a source of mystery and curiosity for the West. In 19th century Greece, both the Ottoman culture and the region's pre-Ottoman past increased this mystery and curiosity for the West. At this point, Greece is stuck between East and West, neither fully Eastern nor fully Western. Greece is the travel destination of choice for those who want to research Ancient Greece and see the Ottoman country. While there are researchers who say that Greece is a difficult place to travel to, there are also those who say that

information about these lands can be learned and discovered by traveling, not by reading. This idea is proved from the density of travelers. In addition, the invention of the steamship in the 19th century and the development of sea and railways facilitated the possibility of travel and contributed to the increase in the number of travelers. Information on the last pre-independence period of Greece, the first Balkan state to gain independence, can be found in the works of travelers and researchers of the period. In order to understand the cultural and religious interaction, architecture, life of Turks and many other factors during this period, the memoirs and works of travelers have been very valuable.

In this context, Irish artist Edward Dodwell's memoirs and paintings are important works for understanding and recognizing Ottoman Greece. The artist's two-volume travel book "*A Classical and Topographical Tour Through Greece: during the Years 1801, 1805 and 1806*" and his album "*Views in Greece, From Drawings*" are included in the scope of the study. It is aimed to look through the eyes of the artist by evaluating his memories and drawings together. Sixteen paintings of the artist were included in the study. He also wrote some information about the places he painted in his memoirs. Dodwell was an artist who interacted with the people in the region and spent time with them. For this reason, he had the opportunity to closely observe and evaluate the culture and daily life of the people of the region and to transfer it to his works in more detail. In this transfer, especially in his memoirs, there were sometimes biased and prejudiced narratives due to religious differences. Nevertheless, his memoirs, together with his paintings, provide information about the architecture, culture, habits and daily life of the region. Therefore, Edward Dodwell's written and visual works are a valuable source of information about the period in every sense and from every angle.

When his paintings are analyzed together with his memories, it is understood that the Turks had built many architectural works in the region. The artist, who traveled to many regions in Greece, added the number of works left by the Ottoman people and the population density of the Turks to his memories. The fact that more than one mosque appears in a single perspective in his paintings supports the Ottoman population density. Moreover, considering the fact that many mosques in Greece were destroyed after independence, it can be said that the general characteristic appearance of Greece in the early 19th century was a Turkish-Islamic land. The Ottoman people built their own modern Turkish settlements within the ancient cities. It is understood that they also repaired some ancient buildings and put them to use when needed. These situations can be clearly observed in the paintings. In his memoirs, he also mentions how and for what purpose the Turks used or damaged architectural monuments. He added that most of the time this damage was not intended to harm, but to benefit. However, he still describes Turks as ignorant, rude and inconsiderate. In his memoirs, he also added his opinions about the Turks' approach to art. He says that they were prejudiced against figural paintings for religious reasons. He also states that some ideas about the East in the eyes of Westerners are wrong or exaggerated. His unbiased approach is noteworthy as he occasionally makes comparisons with his own country in terms of society, culture and religion. Turks are in harmony with people of other religions and races and they adopt common habits, sometimes the same customs and traditions. In this study, when the works of the artist are evaluated as a whole, it can be characterized as a period source that conveys the past to the present in written and visual form.